

NOTIȚE DE ARHEOLOGIE CREȘTINĂ.

1. O CLĂDIRE DIN AȘEZAREA RURALĂ DE LA GORNEA ÎNTRE LOCUIREA RUSTICĂ ȘI BASILICA CREȘTINĂ

GUDEA NICOLAE

Până la „revoluția” din 1989 un complex de măsuri ideologice, organizatorice și de program cunoscute sub numele de „cenzură” au făcut ca, în cadrul cercetării istorice mai largi, și în cercetarea creștinismului primar din România, să intervină frâne care să stagneze sau să întârzie mult cercetarea în raport cu cea din țările libere și democratice.

Așa zisa cercetare a creștinismului, căci fără program nu se poate numi cercetare propriu zisă, se făcea din două direcții: a. cea științifică propriu zisă, condusă de profesioniști din arheologie sau istorie veche; slabă ca intensitate și întâmplătoare ca desfășurare; pe parcurs cei mai importanți dintre ei și-au spus părerea în legătură cu creștinismul (C. Daicoviciu: 1936; M. Macrea: 1948; D. M. Pippidi: 1958, I. I. Russu: 1958; I. Barnea: 1958); cea amatoricească desfășurată mai ales sau numai în cadrul Bisericii Ortodoxe și a unor institute ale ei; în acest cadru mai ales o serie de preoți / teologi convertiți la istorie (Gh. Coman, I. Rămureanu, I. P. David, I. Ionescu, M. Păcurariu etc.) dezvoltau idei diverse, de cel mai multe ori exagerate și nesuținute de dovezi în legătură cu originile creștinismului pe teritoriul românesc; reviste de cultură bisericească (care nu intrau în nomenclatorul științific) de tipul „Studii teologice”, „Biserica Ortodoxă Română” etc. publicau cu sârg aceste idei; însă în aceste reviste s-au strecurat și lucrări de bună calitate care nu aveau acces la revistele de științifice din cauza subiectului. Dar în această a doua direcție s-au emis cele mai originale idei în legătură cu creștinarea pe pământul românesc (pentru contracararea lor vezi de ultimă oră lucrarea lui N. Zugravu (*Zugravu 1997*, 143–213).

În timp ce lucrările oamenilor de știință erau sobre, reci, de multe ori negativiste, criticând valoarea informațiilor scrise, neapreciind valoarea puținelor date arheologice, în „strana” amatorilor entuziasmul protocreștin creștea pe măsura accentuării comunismului național promovat în toate domeniile (culturii,

artei și chiar istoriei) de Partidul Comunist.

După așa zisa revoluție din 1989 „băierile” cenzurii s-au dezlegat și la propriu și la figurat. Produse de cea mai proastă calitate au început să apară și în legătură cu creștinismul primitiv românesc (I. Ionescu, V. Leb etc.), exagerări care mai de care în legătură cu „calitatea apostolică” a creștinismului nostru. Exagerarea, repetiția, denaturarea sensului izvoarelor, falsul au început să câștige teren, aproape într-un chip nelimitat. Neofiți integrali, istorici neoprimitivi, pseudoistorici, preoți convertiți la istorie fără nici o pregătire de istorie și metodică istorică, oportuniști de tot felul și-au dat mâna parcă într-un cor al exagerărilor. Legende au devenit ipoteze; prin repetare endemică astfel de ipoteze au ajuns axiome și în fine „teorii” naționale (e. g. *Ionescu 1998*). Poveștile îndepărtate hagiografice au ajuns izvoare de „bună” calitate (e. g. *Manolache 2000*) ducând la exagerări penibile. Și din păcate pentru știința istorică românească, astfel de „produse” au tot înaintat de la gazete și reviste de cultură și de cultură bisericească spre revistele științifice (scăpate și ele de „cenzură”) spre un fel de cărți și chiar spre cartea de știință. Dezastrul se întrevede acum destul de bine la orizont, când intrăm !! în Europa.

Subiectul notei de față (de fapt mai mult un răspuns de tip recenzie) se referă la o astfel de exagerare și este în legătură cu o nouă interpretare a unei cercetări personale (*Gudea 1977*). Tocmai și numai de aceea m-am gândit să îndrept lucrurile. Este vorba de faptul că profesor dr. Doinea Benea de la Universitatea de Vest din Timișoara a comunicat brusc, în scris, că locuința din așezarea rurală de la Gornea (în general datată în sec. I-III p. Chr.) este o biserică creștină de secol IV (perioada de sfârșit) și a folosit mijloace cam neobișnuite pentru a stabili acest caracter și datarea clădirii (*Benea 1999*, 117-121).

I. Demonstrația colegei D. Benea se bazează pe inducerea unor date false în raport cu realitățile scrise.

1. „monetele descoperite (în clădire) se înscrie pe o paletă cronologică largă de la Caligula până la Valentinianus” (*Benea 1999*, 117); „... un lot compact de monete de secol IV descoperit în clădire aparținând lui Constantius II” (351-354), șase piese lui Constantius Gallus (351 - 354) două piese lui Valentinianus (*Benea 1999*, 119).

Eroare totală. N. Gudea scrie (*Gudea 1977*, 27) „monetele din secolul IV descoperite în partea de est a așezării constituie probabil un depozit monetar”.

Partea de est a aşezării se află la o distanţă de 500 – 1000 m spre valea Cameniţa. Deci nu au fost descoperite în clădire. În clădire s-au găsit doar 5 monete (*Gudea 1977*, 33: XII, 1 - 5). În revista *Banatica* (I, 1971, 139 - 140) acelaşi autor scria „dintr-un tezaur de monete din secolul IV descoperit în hotarul comunei, despre care lipsesc informaţii mai detaliate se cunosc 11 piese”. Deci în chip practic nu există nici o legătură între clădire şi grupul de 11 monete (depozit, tezaur).

2. „ele (n.n. monetele) se grupează în două locuri: epoca Severilor (Severus Alexander, Gordianus) şi Constantius II – Valentinianus şi Gratianus” (*Benea 1999*, 117).

Altă eroare. Monetele nu se grupează deloc. Pe cinci monetele nu se poate face grupare. De altfel Gordianus al III lea nu face parte din dinastia Severilor şi nici Valentinianus şi Gratianus din dinastia constantiniană caracterizată de o circulaţie monetară aparte. Locurile nu sunt epoci şi nici epocile locuri.

3. „Utilizarea clădirii până spre sfârşitul secolului IV este indubitabilă demonstrat şi de şirul monetelor din aşezare” (*Benea 1999*, 118).

Eroare. Cum spuneam mai sus, datarea clădirii nu are legătură cu datarea aşezării. Se face o legătură forţată între clădire şi aşezare. Nu există practic nici una pentru că în aşezare şi în obiectivele cele săpate în jurul ei nu există alte urme din secolul IV. Se poate doar presupune o legătură, dar nu există nici o dovadă.

4. „după N. Gudea sfârşitul locuirii în clădire este datat de o piesă de la Iulian Apostatul şi Gratianus” (*Benea 1999*, 118).

Atribuirea este total greşită. Iată ce scria N. Gudea (*Gudea 1977*, 27-28) „moneta de la Gratianus care ar fi cea mai târzie dovadă a existenţei aşezării... este însă interesant că în afară de monetele târzii nu am găsit în aşezare materiale ceramice tipice epocii târzii, analoage celor din fortificaţia romană târzie”. Aş nota aici că în cursul cercetărilor post 1977 au mai fost găsite două cuptoare pentru ars cărămizi (cu un număr de cca 2000 cărămizi). Nici una nu purta stampilă, nici timpurie, nici târzie (*Dragomir 1981*, 464).

5. „Dacă prima etapă de locuire este sigur datată în timpul provinciei, apare clară atribuirea edificiului unei *villa rustica*” (*Benea 1999*, 118).

Frază foarte neclară, cu propoziţii fără legătură. Aceeşi cădere în greşală. Eu sugeram atunci că provincia de care a aparţinut aşezarea a fost Moesia Superior. Nu ştiu la ce provincie s-a gândit D. Benea, dar bănuiesc că Dacia de vreme ce a scris-o cu literă mare ! Clădirea nu poate fi o *villa rustica*. O *villa*

rustica este un complex mare de locuit cu numeroase încăperi adaosuri, baie etc. Clădirea de la Gornea este o simplă locuință dintr-o așezare de țară așa cum trebuia să fi fost multe altele.

II. Stabilirea caracterului clădirii a pornit de la premise greșite

Să urmărim deci informațiile în legătură cu clădirea și caracterul ei.

1. „Ulterior, deci în a treia etapă de locuire deci în încăperea C a fost trasat un zid pe direcția est – vest ce bloca încălzirea spațiilor C și D. nota 82 : *Gudea 1977, 20*” (*Benea 1999, 118*).

Informația a fost transformată de D. Benea. Faza a treia nu există. N. Gudea scria: „tot într-o etapă ulterioară ridicării construcției de bază” (*Gudea 1977, 20*). Deci zidul putea fi ridicat și în etapa a doua. După ce în opinia Dinei Benea „în ultima etapă” a fost abandonat sistemul de încălzire din încăperea E, a fost abandonată încăperea F, restul fiind transformat în biserică. Motivul: „pentru că aici au apărut opaițul cu cruce incizată pe fundul bazinului și ceașca dacică având același simbol” (*Benea 1999, 118*).

2. „În acest areal a fost găsit opaițul de tip Firmalampen cu chrismon în încăperea A, iar în fața absidei ceașca dacică lucrată cu mâna și având incizată crucea pe fundul recipientului. Cele două piese asigură caracterul creștin al edificiului” (*Benea 1999, 118*).

Nu există (sau nu a fost observată) nici o dovadă în legătură cu abandonarea clădirii. Nici o dovadă nu există că după o presupusă abandonare clădirea a fost folosită. Dacă sistemul de încălzire ar fi fost abandonat atunci fie stâlpii din cărămidă ar fi fost îndepărtați, fie ar fi fost urme clare de refacere a unei podele noi. Dar stâlpii de hypocaust erau în picioare în încăperile C și D, iar podeaua distrusă. Nici nu am înțeles de unde a dedus colega Benea „abandonarea” separată a încăperilor.

Să luăm acum pe rând cele două obiecte creștinate.

Cu opaițul este o întreagă poveste. N. Gudea a văzut o simplă cruce incizată (*Gudea 1977, 30*). O. Bozu a văzut o cruce în relief, ba chiar un chrismon (*Bozu 1983, 227*). Cele două „viziuni” nu schimbă teoretic datele problemei. Deși diferența e mare. Dacă a fost incizie piesa a fost creștinată. Dacă a fost cruce în relief piesa trebuie să fi fost turnată în tipar. Și atunci pot apare speculații în legătură cu datarea. Un opaiț cu cruce turnată este sigur târziu, cândva din secolul IV, după 313 p. Chr. Celălalt poate fi datat oricât de devreme!

Din păcate două piese creștine sau creștinate nu asigură caracterul de cult

al unui edificiu. Ele ar putea sugera eventual că printre locuitorii clădirii sau cei din imediata ei apropiere au existat creștini. Dar aceste piese nu au fost recunoscute drept creștine decât de N. Gudea și O. Bozu. N. Dănilă care și-a republicat recent – fără modificări – studii elaborate de el însuși prin anii 1984 și 1985/1986 (*Dănilă 2001*, 40) susține că „opaițul de la Gornea are caracter creștin îndoielnic”, iar la pagina 138 afirmă că semnul în formă de cruce e (X) este un semn de olar! Deși a optat pentru cruce în relief, ceea ce evident nu mai poate fi semn de olar, N. Dănilă a căzut în boala respingerii caracterului creștin de dragul respingerii în sine. Căci dacă un olar are tipar cu simbol în formă de cruce, atunci sigur este simbol creștin (care apare tocmai pe fundul vasului) ! Nu s-au lăsat mai prejos nici N. Zugravu (*Zugravu 1997*, 180, nota 97), iar mai recent Al. Madgearu (*Madgearu2001*, 23). Ultimul susține că chrismonul este un simbol specific pentru secolul IV. Tânărul Madgearu nu a reușit încă să depășească interpretarea veche a lui M. Sulzberger (*Sulzberger 1926*, 366, 377, 386, 447). O lectură temeinică despre rezultatele săpăturilor de la Dura Europos ar fi „vindecat” de astfel de afirmații (*Buisson 1959*, pl. II-V).

Aici apare și paradoxul în care s-a situat D. Benea: chiar dacă simbolurile ar fi recunoscute drept creștine, ele pot fi datate în chip în chip diferit: primul din secolele II–III (chiar și chrismonul), iar basilica - după părerea ei - datează din a doua jumătate a secolului IV! Se poate constata ușor controlând listele cu descoperiri din clădire și din jurul ei (*Gudea 1977*) că atât opaițul cât și ceașca au apărut în context de secol II–III p.Chr. Opaițul numărul 3, de pildă (*Gudea 1977*, 31, nr. 3, fig 14/2) găsit tot în zonă este o piesă timpurie (sfârșitul secolului I – începutul secolului II p. Chr.); în aceeași încăpere au apărut monete de la împărații Traianus și Alexander Severus .

3. „Biserica din apropierea fortificației a fost folosită de soldații din cetate dar și de locuitorii așezării din preajmă. Credem că se poate stabili cu relativă precizie când a avut loc evenimentul ”. (*Benea 1999*, 119).

Nu știm ce semnificație are la D. Benea termenul „apropiere”. De la cetatea romană târzie (Căunița de Jos) până la clădirea, respectiv așezarea romană rurală (Căunița de Sus) sunt circa 1,5 km.

Nu credem că cele două situri erau în legături prea strânse sau chiar dacă erau în legătură. Soldații din cetate, atâția câți erau, locuiau în ea, se crede, cu familiile. Deci dacă ar fi avut nevoie de biserică ar fi construit-o în fortificație (a cărei zonă centrală era pare-se liberă). Dar în fortificațiile romane târzii de tip

quadriburigium (databile și funcționând între 280-380) nu se cunosc nici construcții creștine, nici urme creștine sigure.

Precizia datării nu poate fi relativă. Ori este precizie, ori este relativă. „Evenimentul” la care se referă D. Benea pare a fi, după dânsa, folosirea bisericii !! de la Gorenea sub Constantius II ! Aici colega mea scrie ceva greu de crezut: „Prezența pe teritoriul așezării (n.n. așezarea rurală de la Căunița de Sus) a unor manifestări păgâne, cum ar fi reprezentarea lui Sol (?) pe o toartă de ulcior descoperită în cetate” (Benea 1999, 119). Cum poate fi prezentă o manifestare din cetate într-o așezare situată la 1,5 km, numai bunul Dumnezeu știe!

Eforturile lui O. Bozu de a demonstra că acele de tors cu verigă din bronz sunt piese creștine (Bozu 1983, 219-228) nu sunt încă acceptate (cf. Zugravu 1997, 291; afirmă că sunt „tije” purtate de adepții sectei bonosiace. Dacă vreodată vor fi recunoscute ca piese creștine, fortificația de la Gornea va fi printre cele dintâi tetraburgia în care apar creștinii.

Nici speculațiile lui I. Piso pe marginea inscripției de pe cărămida de la Gornea nu ajută cu nimic subiectul. La început (Piso 1981, 270) afirmă că inscripția nu are nici un element creștin. Apoi pe aceeași pagină presupune totuși că *primicerius*-ul ar putea fi creștin; după aceea apare și formula „*rogo et peto*” creștină. Tot comentariul se bazează pe analogii și informații din secolele IV–V uitând cel mai important lucru: cărămida a fost fabricată pe la 380 și zidită în peretele incintei. Nici nu se știe dacă a ajuns vreodată la destinatar. În mod sigur nu era cum crede I. Piso „pusă lângă catafalc”. (Piso 1970, 270), chiar dacă N. Zugravu (Zugravu 1997, 284, nota 18) crede în povestea cu amuleta ! Nici unul din evenimentele pe care le discută I. Piso în legătură cu textul inscripției, nu se putea petrece la sfârșitul secolului III.

4. Nu am înțeles factorii care au determinat-o pe D. Benea să declare această clădire biserică de la sfârșitul secolului IV p. Chr. Nimic nu se potrivește: nici datarea pieselor creștinate sau creștine, nici funcționarea clădirii în epoca romană târzie, nici materialul arheologic databil. Numai orientarea est-vest a clădirii (legată însă de direcția curenților de aer) se potrivește cu cerințe unei basilici. O consultare a literaturii despre biserică (Reusens 1885; Marucchi 1908; Leclercq 1907, Leclercq 1914; Deichmann 1983) arată următoarele: a. o perioadă lungă neprecizabilă după, 313 lăcașurile de cult au rămas ceea ce au fost: case-biserici; creștinii vechi nu aveau și nu căutau arhitectura sacră (Leclercq 1907, 392, 394; Deichmann 1983, 79); b. forma anterioară a lăcașului de cult

creștin a fost abandonată abia după Constantinus I când basilica începe să primească forma unei nave (*Leclercq 1907*, 385); c. dimensiunile basilicilor din secolul IV sunt în general mari; cele mai mici măsoară 10 x 20 m (ceea ce este mult mai mare decât dimensiunile clădirii de la Gornea: 5 x 13 m); d. de obicei clădirile profane nu se transformă în basilici (*Reusens 1885*, 143); e. originea basilicii este încă discutată (*Reusens 1885*, 137–145; *Marucchi 1908*, 385–388; *Deichmann 1983*, 68–88).

Deci dacă forma clădirii și dispunerea încăperilor, chiar și orientarea par a se potrivi, contextul arheologic și materialul arheologic se opun. Basilicile nu au în chip obligatoriu absidă exterioară, mai ales în prima perioadă (*Marruchi 1908*, 385–410). De obicei însă au intrarea laterală bine evidențiată.

În concluzie:

1. ne delimităm cu totul de interpretarea Doinei Benea pentru clădirea din așezarea rurală de la Gornea. Nu pentru că nu ne-ar plăcea să fie „basilică”, ci pentru că nu există nici o dovadă în acest sens;
2. considerăm pe mai departe că această clădire a fost o simplă locuință dintr-o așezare rurală, care locuință a funcționat în secolele II–III;
3. clădiri locuință de acest tip sunt de altfel cunoscute în epoca romană în diversele provincii (cf. *Mócsy 19784*, fig. 23, 318, fig. 54, pentru Pannonia)
4. deocmdată în acest stadiu al cercetărilor nici în așezare nici în clădire nu există urme sigure de epocă romană târzie.

Prescurtări și bibliografie

Benea 1999	Doina Benea, <i>Dacia sud-vestică în secolul III–IV</i> , Timișoara, 1999
Bozu 1983	O. Bozu, Considerații pe marginea unui probabil opaiț paleocreștin descoperit la Gornea – Căunița de Sus, în <i>Banatica</i> , VII, 1983, 225–230
Buisson 1959	Comte du Mesnil du Buisson, Inscriptions sur le jarres de Doura Europos, în <i>Mélanges de l'Univesité Saint Joseph</i> , XXXVI, 1959, 3–49
Dănilă 2001	N. Dănilă, <i>Daco-romana christiana. Florilegium studiorum</i> , București, 2001

- Deichmann 1983 F. W. Deichmann, *Einführung in die christliche Archäologie*, Darmstadt, 1983
- Dragomir 1981 I. Dragomir, Noi descoperiri arheologice în hotarul localităților Gornea și Sichevița (jud. Caraș-Severin), în *Banatica* VI, 1981, 463–466
- Gudea 1977 N. Gudea, *Gornea. Așezarea romană și romană târzie*, Reșița 1977
- Gudea 1988 N. Gudea – I. Ghiurco, *Din istoria creștinismului la români. Mărturii arheologice*, Oradea, 1988
- Leclercq 1907 H. Leclercq, *Manuel d'archéologie chrétienne depuis les origins jusqu'au VIII-e siècle*, Paris, 1907
- Leclercq 1910 H. Leclercq, basilique, în *DACL* II, 1, 1910, 525–601
- Madgearu 2001 Al. Madgearu, *Rolul creștinismului în formarea poporului român*, București 2001
- Manolache 2000 D. Manolache, *Andrei – apostolul lupilor*, București, 2000
- Marucchi 1908 Marucchi, *Manuale di archaeologia cristiana*, Roma 1908
- Mócsy 1974 A. Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia. A history of the middle provinces of the Roman Empire*, London, 1974
- Piso 1981 I. Piso, Die spätromische Inschrift von Gornea, in *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Bonn, 1981, 263-271
- Reusens 1885 Reusens, *Eléments d'archéologie chrétienne*, Louvain, 1885
- Sulzberger 1926 M. Sulzberger, Le symbole de la croix et les monogramme de Jésus chez les premiers chrétiens, in *Byzantion*, 2, 1926, 337-448
- Zugravu 1997 N. Zugravu, *Geneza creștinismului popular al românilor*, București, 1997

NOTIZEN CHRISTLICHER ARCHÄOLOGIE.

1. EIN GEBÄUDE AUS DER DÖRFLICHEN SIEDLUNG VON GORNEA ZWISCHEN RUSTIKALISCHER WOHNUNG UND CHRISTLICHER BASILIKA

- Zusammenfassung -

Zwischen 1970-1980 wurde im Rahmen der Rettungsgrabungen für das Wasserkraftwerk Eiserne Tore I auch eine römische dörfliche Siedlung in Gornea, dem Punkte Caunita de Sus, untersucht. In der Siedlung wurden eine Wohnung mit Steinmauern, eine eingetiefte Wohnung, zwei Ziegelbrennöfen, ein Abflußgraben usw. identifiziert, die sich alle ins 1.-3. Jh. n. Chr. datieren lassen. Irgendwo aus dem östlichen Teil der Ortschaft stammt eine Gruppe von 11 spätromischen Münzen (*Gudea 1977; Dragomir 1981*).

In der Wohnung mit Steinmauern wurden im Raum A eine Lampe, auf deren Boden ein Kreuz eingeritzt (oder aufgedrückt) wurde, und eine mit der Hand geformte dakische Tasse gefunden, die auf dem Boden eine ähnliche Einritzung hat; beide wurden aufgrund der Form und des Kontextes in die Zeit der Provinz (1.-3. Jh. n. Chr.) datiert. Es wurde angenommen, daß sie christianisiert wurden oder sogar christlich waren! (*Gudea 1988; Bozu 1983*).

Doinea Benea (*Benea 1999*, 117-119) verändert die Angaben des Problems: a. sie „bringt“ die spätromischen Münzen in den Bau; b. sie betrachtet eine seiner Phasen als einen späten Umbau; c. aufgrund der beiden christlichen Stücke verwandelt sie den Bau in eine christliche Basilika.

Die vorliegende Arbeit berichtigt diese Verwandlungen und zeigt aufgrund der bereits veröffentlichten Angaben (*Gudea 1977*), daß: a. der Bau eine einfache Wohnung in einer dörflichen Siedlung ist; b. alles, was im Inneren und sofort außerhalb gefunden wurde, aus dem 2.-3. Jh. n. Chr. datiert; c. die christianisierten Stücke ebenfalls in einem Kontext des 2.-3. Jh. gefunden wurden und sich aufgrund der Form ebenso datieren lassen; d. die spätromischen Münzen irgendwo im östlichen Teil der Ortschaft gefunden wurden, ohne Verbindung zum Steinbau; e. da in den um 280 n. Chr. und danach errichteten spätromischen Befestigungen im allgemeinen keine christlichen Spuren entdeckt wurden, es

schwer zu glauben ist, daß die „Basilika“ von Frau Benea, die mehr als 1500 m von der Befestigung entfernt liegt, als Kultlokal für die Soldaten und ihre Familien gedient hätte.

Aus all diesen Gründen nehmen wir von Frau Beneas Hypothese entschieden Abstand und sind der Ansicht, daß sie im Lichte der gegenwärtigen Kenntnisse über den Bau in der dörflichen Siedlung von Gornea – Căunița de Sus nicht beachtenswert ist.